

РИСИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ

FEATURES OF THE CONSTITUTIONAL IDENTITY OF UKRAINE

Скробач С.Л., аспірант відділу конституційного права
та місцевого самоврядування

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Стаття присвячена висвітленню рис конституційної ідентичності України на основі аналізу положень Конституції України. Риси є особливостями будь-якого явища. В Україні особливо актуальним є питання збереження національної ідентичності в тому числі на конституційному рівні. Конституційна ідентичність передбачає особливості конституції, сформовані на основі національної, релігійної, ідеологічної ідентичностей. В межах поняття конституційної ідентичності обґрунтовують так зване «ядро» Конституції – норми, які не підлягають зміні з метою запобігання викривлення сутності самої Конституції і характеризують державу як «спільноту», відмінну від інших держав. Автор обґрунтовує, що реалізоване Українським народом право на самовизначення, відтак положення про поширення суверенітету України на всю її територію та цілісність і недоторканість території України в межах існуючого кордону, є незмінними положеннями Основного Закону. Іншою незмінною нормою слід вважати положення статті 14 Конституції України, відповідно до якого земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави, яким в тому числі деталізується норма статті 2, адже територію України складає земля. Автор також розглядає норми про відповідальність перед Богом, статус української мови як державної, захист Вітчизни як обов'язок всіх громадян України як такі, що не підлягають зміні. Зокрема, попри свободу віри і віросповідання у Преамбулі Конституції України зазначена відповідальність перед Богом як вказівка на переважно християнські цінності суспільства та бажання відійти від минулого у складі СРСР. Закладення норми про те, що українська мова є державною відповідає державотворчій ролі української нації та спрямоване на припинення утисків української мови. Захист Вітчизни слід розглядати не тільки як обов'язок громадян України, а відповідно і готовність громадян України захищати власну державу. Зазначені риси, на думку автора, вказують на особливості Конституції України і є рисами конституційної ідентичності України.

Ключові слова: Конституція України, конституційна ідентичність, риси конституційної ідентичності.

The article is devoted to highlighting the features of the constitutional identity of Ukraine based on the analysis of the rules of the Constitution of Ukraine. The issue of preserving national identity and constitutional identity in Ukraine is particularly relevant. Constitutional identity implies the peculiarities of the constitution formed on the basis of national, religious, and ideological identities. The author examines the norms that make up the core of the constitution in this article. These norms are not subject to change. Changes may cause distortion of the essence of the Constitution. Moreover, these norms characterize the state as a "community" different from other states ("communities").

The author substantiates that the right to self-determination realized by the Ukrainian people, the rule on the extension of the sovereignty of Ukraine to its entire territory and the integrity and inviolability of the territory of Ukraine within the existing border are immutable provisions of the Basic Law.

Another unchanging norm is the Article 14 of the Constitution of Ukraine, according to which land is the main national wealth and the land is under special protection of the state. This rule also details the Article 2, because the territory of Ukraine consists of the land. The author also considers the rules of responsibility to God, the status of the Ukrainian language as the state language, the protection of the Motherland as the duty of all citizens of Ukraine as such that cannot be changed.

In particular, despite the freedom of belief and religion, the Preamble of the Constitution of Ukraine states responsibility to God as an indication of the predominantly Christian values of society and the desire to move away from the past as part of the USSR. Establishing the rule that the Ukrainian language is the state corresponds to the state-building role of the Ukrainian nation and is aimed at stopping the oppression of the Ukrainian language. Defense of the Motherland should be considered not only as the duty of Ukrainian citizens, but also as the readiness of Ukrainian citizens to defend their own state. These features indicate the peculiarities of the Constitution of Ukraine and are features of the constitutional identity of Ukraine.

Key words: the Constitution of Ukraine, constitutional identity, features of the constitutional identity.

У сучасній правовій науці актуальним є питання дослідження конституційної ідентичності, у європейських державах концепцію конституційної ідентичності застосовують у зв'язку з необхідністю розмежування сфери впливу права ЄС і внутрішньодержавного права країн-членів: в межах поняття конституційної ідентичності обґрунтовують так зване «ядро» Конституції [1, с. 4] – норми, які не підлягають зміні і характеризують державу як «спільноту», відмінну від інших держав. В Україні актуальним є питання збереження національної ідентичності в тому числі на конституційному рівні внаслідок систематичного втручання у внутрішню політику України РФ та повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

У науковій літературі конституційну ідентичність розглядають як систему особливостей певної конституції, сформованих на основі національної, релігійної, ідеологічної ідентичностей; [2] як встановлений порядок та закріплені у конституціях механізми, які спрямовані на запобігання зміні такого порядку; [3] системну конституційну традицію, що зумовлює повторюваність конституційних рішень та дозволяє відрізнити один конституційний лад від іншого; [4, с. 55] конституційну цінність, яку складають конституційні положення, які не можуть бути змінені. [1, с. 4]

Для прикладу: конституційна ідентичність Японії, заснована на засудженні війни, зокрема, Конституція Япо-

нії відома як «Мирна конституція» завдяки статті 9, в якій передбачено відмову Японії від війни як засобу ведення державної політики; [5] характерною рисою Конституції Ісландії є закріплення пріоритету потреб громадян над ринковими потребами.

Конституція України також містить положення, які є незмінними за своєю суттю. Зокрема, преамбула Конституції України містить посилання на відповідальність перед Богом та право на самовизначення.

Україна виборювала свою суверенність протягом століть, спочатку перебуваючи у складі імперій, а згодом у складі СРСР. Декларація прав людини і громадянина 1789 року містила норму про те, що джерелом суверенної влади є нація.

Як писав С. Дністрянський, попри формулювання ідеї самовизначення в період Просвітництва, як таке втілення остання набувала виключно у вигляді визвольних змагань [6, с. 104-105].

Право на самовизначення також згадується у Преамбулі Конституції Естонії, водночас відсутнє у Преамбулах Конституцій Литви та Латвії, держав Східної Європи, які, як і Україна, входили до складу СРСР.

Право на самовизначення було реалізовано 24 серпня 1994 року, відповідно проголошено суверенітет України. Цей факт було стверджено у Преамбулі Основного

Закону. Відповідно стаття 2 Конституції України містила положення про суверенітет України та принцип територіальної цілісності держави, так зване «ядро» Конституції – незмінні положення останньої, як наслідок реалізації права на самовизначення.

Зокрема, у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим „Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя“ від 20 березня 2014 року № 3-рп/2014 Суд наголосив, що право на самовизначення на території Автономної Республіки Крим та в місті Севастополі було реалізовано їх жителями як невід'ємною частиною всього Українського народу під час всенародного голосування на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року. Враховуючи результати цього референдуму, Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей – 28 червня 1996 року прийняла Конституцію України, в якій, зокрема, проголосила Україну суверенною і незалежною державою (стаття 1) та закріпила принцип її територіальної цілісності (стаття 2) [7].

Разом із закріпленням свободи віри та віросповідання у Конституції України, у Преамбулі Конституції міститься теза про відповідальність перед Богом, що є своєрідною вказівкою про те, що попри наше минуле (у складі СРСР), ми є або хочемо бути державою, в якій переважає число громадян вірять у Бога.

У 2016 році Конституційним Судом України було прийнято рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 [8].

Суть справи полягала в тому, що публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії проводились щоразу з дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради відповідно до закону, при цьому Конституція містить положення про своєчасне сповіщення про проведення мирних зібрань, а не дозвіл.

Фактично зазначене положення Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» було прийнято до прийняття Конституції України і суперечило останній, а тому взагалі не підлягало застосуванню. При цьому Конституційний Суд України приймає рішення у справі, яка не підлягала розгляду у зв'язку з необхідністю припинення дозвільного порядку проведення публічних богослужінь, церемоній, процесій тощо: «Конституційний Суд України повинен був не встановлювати невідповідність положень частини п'ятої статті 21 Закону та Указу Конституції України, що потягло за собою визнання їх неконституційними (як це він зробив у Рішенні), а лише констатувати факт втрати ними чинності ще з дня прийняття Конституції України через їх суперечність Основному Закону України» [9].

Відповідно до статті 10 Конституції України українська мова є державною.

А. Тейлор у статті «Як люди визначають свою національну ідентичність?» пише про те, що багато сучасних держав розвивалися навколо мовних спільнот – наприклад, німецька мова була одним із ключових факторів остаточного об'єднання Німеччини, а баскська мова в Іспанії стала символом руху за незалежність [10].

Протягом кількох століть українська мова було предметом заборон та переслідувань. Зокрема, в Російській імперії Валуєвський циркуляр 1863 року передбачав заборону

друкування українською мовою наукових, навчальних та релігійних книг [11], Емський указ 1876 року заборонив друкувати українською мовою оригінальні та перекладні твори, завозити українські книги та брошури, надруковані за кордоном, ставити українські вистави, влаштувати концерти українських пісень та декламацій [12]. У 1924 році на території Західної України було прийнято закон Польської республіки «Lex Grabski» про обмеження вживання української мови в адміністративних органах, суді, освіті на підвладних українських землях. В СРСР у 1938 році було прийнято постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік й областей», у 1974 – постанови ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», якою проголошено створення « нової історичної спільноти – радянського народу », офіційний курс на денационалізацію, у 1978 – постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення вивчення і викладення російської мови в союзних республіках».

Закріплення в Конституції України статусу державної мови для української мови спрямоване на створення можливості для подальшого вільного використання мови і розвитку останньої.

У своїх рішеннях Конституційний Суд України висловлює позицію про те, що «Конституцією України статус державної мови надано українській мові (частина перша статті 10). Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено у преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі» [13]; «мова – унікальний феномен, що є засобом соціалізації, формою реалізації творчого потенціалу кожної людини, а знання державної мови сприяє соціалізації особи та є засобом запобігання дискримінації» [14].

У рішенні у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 року № 10-рп/1999 Суд дійшов висновку, що мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова, у державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою і в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин.

У рішенні у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 14 Закону України „Про кінематографію“ (справа про розповсюдження іноземних фільмів) від 20 грудня 2007 року № 13-рп/2007 Суд дійшов висновку, що обов'язок дотримуватися дублювання або озвучення чи субтитрування державною мовою іноземних фільмів перед їх розповсюдженням в Україні не порушує прав національних меншин на використання своєї мови в галузі кінематографії [15].

Відповідно до статті 14 Конституції України земля є основним національним багатством. Землю можна розглядати як: територію, на якій проживає народ; як життєзалежний ресурс; як виробничий ресурс, зважаючи на плодючість земель сільськогосподарського призначення [16]. Експорт зернових та зернобобових культур за останні 10 років коливався від 32 до 57 млн тонн. Відповідно земля перебуває під особливою охороною держави.

Таким чином стаття 14 також є «ядром» Конституції України, що слід враховувати при подальших спробах реформування земельного законодавства та виходити із

засад природного права людини на землю, права власності народу на землю.

Стаття 65 Конституції України передбачає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України». В контексті зазначеної норми слід говорити не тільки про покладення державою на своїх громадян певного обов'язку, а виходити із засад ідентичності, а саме – готовності громадян України захищати свою державу.

Зокрема, з часу нападу на Україну у 2014 році РФ на території нашої держави було розгорнуто широкий волонтерський рух, окрім Збройних Сил України територію захищали добровільні військові формування. Окрім цього у період загрози повномасштабного вторгнення РФ в Україну було прийнято Закон України «Про основи національного спротиву», яким передбачено функціонування Сил територіальної оборони Збройних Сил України [17]. Станом на 5 березня 2022 року Сили територіальної оборони уже налічували 100 000 осіб.

Таким чином конституційна ідентичність передбачає особливості певної конституції, відповідно такі особливості (рисни конституційної ідентичності України) міс-

тяться в тому числі у нормах Конституції України і відображають сутність Конституції, а отже, повинні бути незмінними. Зокрема, норми про поширення суверенітету України на всю її територію та цілісність і недоторканість території України в межах існуючого кордону є результатом реалізованого Українським народом права на самовизначення 24 серпня 1991 року, скасування чи зміна таких норм відповідно стане порушенням права. Іншими рисами конституційної ідентичності України слід вважати: норму статті 14 Конституції України, відповідно до якої земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави, оскільки земля є основним життєзабезпечувальним ресурсом та територією проживання населення держави; положення Преамбули про відповідальність перед Богом, зважаючи на переважно християнські цінності та бажання суспільства відійти від минулого у складі СРСП; норму про статус української мови як державної, зважаючи на державотворчу роль української нації; норму про захист Вітчизни як обов'язок всіх громадян України, зважаючи на готовність громадян України захищати власну державу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гранат М. Конституційна ідентичність та її значення. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С.4.
2. Rosenfeld M., Sajó A. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press. 2012.
3. Gary Jeffrey Jacobsohn. *Constitutional Identity*. Harvard University Press. 2010. 388 p.
4. Słomka T. Tożsamość konstytucyjna Polski Ludowej (zarys problematyki) / *Prawo i Polityka* : Rocznik naukowy. Tom 4. 2012. P.55.
5. Yasuda K. Constitutional identity of Japan. URL: <https://www.academia.edu/26905092/> (15.09.2022)
6. Дністрянський С. Самовизначення народів // *Воля*. Відень. 1919. Т. 5. Ч. 4 С. 104 – 105.
6. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/315-terytorialni-pryncypy>
7. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року. №6-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>.
8. Окрема думка судді Конституційного Суду України М.І. Мельника. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc06d710-16#n2>.
9. Adam Taylor How do people define their national identity? By speaking the language, study says / *The Washington Post*. February, 2017. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/02/01/when-it-comes-to-national-identity-language-trumps-religion-culture-and-place-of-birth-study-finds/>.
10. Климчук М.М. Валуєвський циркуляр. *Енциклопедія історії України* / за ред. В. А. Смолій та ін. Київ : В-во «Наукова думка», 2003.Т.1. - 688 с.
11. Сарбей В.Г. Емський акт 1876 *Енциклопедія історії України* / за ред. В. А. Смолій та ін. Київ: В-во «Наукова думка», 2005.Т.3. 672 с.
12. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року. № 10-рп/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>.
13. Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року. № 10-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-19#Text>.
14. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/361-derzhavna-mova>.
15. Шишкін В. Земля – національне багатство і власність Українського народу. URL: <https://ussd.org.ua/2020/04/30/zemlya-natsionalne-bogatstvo-i-vlasnist-ukrayinskogo-narodu/>.
16. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021. *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради*. 2021. № 41. ст.339.
17. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.